

2. Винославська О. В. Психологія : навч. пос. / О. В. Винославська, О. А. Браусенко-Кузнєцова, В. А. Злишков та ін. — К. : Інкос, 2005. — 352 с.
3. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку : монографія / О. І. Власова — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. — 308 с.
4. Дмитренко Т. А. Педагогическая система: структура и законы функционирования // Понятийный аппарат педагогики и образования : сб. науч. тр. / отв. ред. Е. И. Ткаченко. — Вып.2. — Екатеринбург, 1996. — С. 68–79.
5. Колбіна Т. В. Формування міжкультурної комунікації майбутніх економістів: теоретико-методологічний аспект : монографія / Т. В. Колбіна. — Х. : ВД Інжек, 2008. — 392 с.
6. Кон И. С. Психология юношеского возраста (Проблемы формирования личности) : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов / И. С. Кон. — М. : Просвещение, 1973. — 175 с.
7. Кульневич С. В. Воспитательная работа в современной школе. Воспитание: от формирования к развитию : учебно-метод. пос. для учителей, студентов средних и высших педагогических заведений, слушателей ИПК / С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценина. — Москва-Ростов н/Д : Творческий центр «Учитель» 2000. — 191 с.
8. Педагогика : учеб. пособ. для студ. пед. вузов и пед. колледжей / под ред. П. И. Пидкасистого. — М. : Педагогическое общество России, 1998. — 640 с.
9. Ткачова Н. І. Формування особистості учня у навчально-виховному процесі / Н. І. Ткачова — Х. : Вид. група «Основа»; «Триада +», 2007. — 208 с.
10. Хуторской А. В. Современная дидактика : учеб. для вузов / А. В. Хуторской. — СПб. : Питер, 2001. — 544 с.
11. Щуркова Н. Е. Прикладная педагогика воспитания : учеб. пособ. / Н. Е. Щуркова. — СПб. : Питер, 2005. — 366 с.
12. Ярьсько К. В. Культура управління навчальною діяльністю студентів : монографія / К. В. Ярьсько — Х. : ХНУРЕ, 2004. — 235 с.

Надійшла до редколегії 04.12.2009 р.

УДК 005.22

В. М. ШКУРКІНА

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглядається менеджмент соціокультурної діяльності з позицій системного, синергетичного, діяльнісного підходів. Визначаються складові системи управління. Характеризується синергетичний ефект у менеджменті соціокультурної діяльності. Виокремлюються структурні компоненти діяльності.

Ключові слова: менеджмент, соціокультурна діяльність, синергетика, система управління.

Рассматривается менеджмент социокультурной деятельности с позиций системного, синергетического, деятельностного подходов. Определяются составляющие системы управления. Характеризуется синергетический эффект в менеджменте социокультурной деятельности. Выделяются структурные компоненты деятельности.

Ключевые слова: менеджмент, социокультурная деятельность, синергетика, система управления.

In the article the management of social of cultural activity is examined from positions system, sinergistical, activity approaches. Component control system is determined. A sinergistical effect is characterized in the management of of social of cultural activity. The structural components of activity are selected.

Key words: management, socio of cultural activity, synergetics, control system.

Менеджмент розвивався протягом століть у межах теорії та практики управління, перш ніж перетворився у відносно самостійну галузь знання. Однак менеджмент поки що залишається складовою теорії управління. У таких умовах є актуальною розробка теоретичного підґрунтя менеджменту соціокультурної діяльності.

Метою статті є розгляд менеджменту соціокультурної діяльності з позицій системного, синергетичного та діяльнісного підходів.

Системний підхід в управлінні був пов'язаний із застосуванням загальної теорії систем для вирішення управлінських завдань. Він припускає, що керівники повинні розглядати управління соціокультурною діяльністю як сукупність взаємозалежних елементів — люди, структура, завдання, технологія, ресурси.

Складовою загальнонаукової методології є системний підхід, застосування якого потребує кожний об'єкт наукового дослідження. Сутність його полягає в комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем) як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин.

Згідно із системним підходом, система — це цілісність, яка становить єдність закономірно розміщених і взаємопов'язаних частин. Основними ознаками системи є наявність:

- 1) найпростіших одиниць — елементів, які її складають;
- 2) підсистем — результатів взаємодії елементів;
- 3) компонентів — результатів взаємодії підсистем, які можна розглядати порівняно ізольовано, поза зв'язками з іншими процесами та явищами;
- 4) внутрішньої структури зв'язків між цими компонентами, а також їхніми підсистемами;

- 5) певного рівня цілісності, ознакою якої є те, що система завдяки взаємодії компонентів одержує інтегральний результат;
- 6) у структурі системоутворюючих зв'язків, які об'єднують компоненти і підсистеми як частини в єдину систему;
- 7) зв'язку з іншими системами зовнішнього середовища.

Кожну конкретну науку, діяльність, об'єкт можна розглядати як систему, що має певні взаємопов'язані елементи, підсистеми, компоненти, функції, цілі, склад, структуру. До загальних характеристик системи належать цілісність, структурність, функціональність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, ієрархічність, цілеспрямованість, самоорганізація.

Згідно з цим сформувалися відповідні методологічні принципи, які забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання об'єкта: принцип цілісності, відповідно до якого досліджуваний об'єкт постає як щось поділене на окремі частини, органічно інтегровані в єдине ціле; принцип домінування цілого над складовими частинами, який означає, що функції окремих компонентів і підсистем підпорядковані функції системи в цілому, її меті; принцип ієрархічності, що постулює підпорядкованість компонентів і підсистем системі в цілому, а також супідрядність систем нижчого рівня системам вищого рівня, в результаті чого предметна галузь теорії набуває ознак ієрархічної метасистеми; принцип структурності, який означає спосіб закономірного зв'язку між виділеними частинами цілого, що забезпечує єдність системи, зумовлює особливості її внутрішньої будови; принцип самоорганізації означає, що динамічна система іманентно здатна самостійно підтримувати, відтворювати або вдосконалювати рівень своєї організації при зміні внутрішніх чи зовнішніх умов її існування та функціонування з метою підвищення стійкості, збереження цілісності, забезпечення ефективних дій чи розвитку; принцип взаємозв'язку із зовнішнім середовищем — жодна із систем не може бути самодостатньою, вона має динамічно змінюватися і вдосконалюватися адекватно до змін зовнішнього середовища.

Згідно з системним підходом, виділяють декілька типів систем. Найчастіше системи характеризують «парними» типами. Виокремлюють такі типи систем: однофункціональні й багатфункціональні; матеріальні й ідеальні (концептуальні); відкриті й закриті; невеликі й великі; прості й складні; статичні й динамічні; детерміновані й стохастичні (ймовірнісні); телеологічні (цілеспрямовані) й ненаправлені; регульовані й нерегульовані.

Головна ідея системної теорії полягає в тому, що жодна дія не починається ізольовано від інших. Кожне рішення впливає на всю систему. Системний підхід у соціокультурному менеджменті дозволяє уникнути ситуацій, коли рішення в одній сфері перетворюється на проблему в іншій.

У 70-і рр. виникла ідея відкритої системи. Соціокультурна ситуація в суспільстві як відкрита система має тенденцію пристосовуватися до дуже різноманітного внутрішнього середовища. Така система залежить від

впливу енергії, інформації і матеріалів, що надходять іззовні, має здатність пристосовуватися до змін у зовнішньому середовищі.

На початку 80-х рр. в Україні відновлено дослідження проблем управління, але вже на новій основі. Умовно можна виокремити три напрями, за якими розвивалися дослідження питань управління: 1) загальна теорія управління; 2) соціальне управління; 3) управління виробництвом [6].

Відносно сформувався лише третій з перелічених напрямів, за яким викладається спеціальний курс у вищих навчальних закладах, опубліковано підручники.

Управління соціокультурною діяльністю є складовою теорії соціально-го управління. Управління культурою не може відбуватися без урахування стану розвитку, надбань, сучасних проблем соціуму.

Загалом менеджмент соціокультурної діяльності як самостійний науковий напрям розвивається з 2000-х р., логіка і методологія предмета поки не вибудовані на рівні тих вимог, що висувають до цієї галузі знань і навчальної дисципліни.

Соціальну систему в управлінні поділяють на дві підсистеми: управління та ті, ким управляють.

Управлінська підсистема забезпечує процес цілеспрямованого впливу й утворює організаційну структуру управління. Підсистема, якою управляють, забезпечує процес створення матеріальних і духовних благ.

У двох підсистемах виокремлюють елементи системи меншого рівня, що взаємозалежні: технічна, технологічна, організаційна, економічна, соціальна підсистеми.

За допомогою інформації відбувається зв'язок між підсистемами. Кожна підсистема має свої мету і завдання, які підпорядковані глобальній меті всієї системи.

Під суб'єктами управління зазвичай розуміють елементи, які цілеспрямовано впливають на складові підпорядкованої підсистеми, з метою досягнення певних результатів.

Об'єктами ж управління постають такі елементи як соціальні відносини, соціальні процеси, соціальні організації, ресурсом є і сама людина.

Соціокультурними ресурсами є також творчий потенціал особистостей, соціальних груп, організацій, їхніх можливостей, творчої енергії.

Соціальні ресурси — основа всіх майбутніх культурних ресурсів. Тому перед менеджерами соціокультурної діяльності постає завдання продуктивнішого використання соціальних ресурсів для ефективного досягнення поставлених цілей.

Людина є як суб'єктом, так і об'єктом управління. Особистість не тільки опановує суспільні норми і цінності, але й у процесі соціалізації змінює їх, використовуючи свої потенціали: творчу енергію, характер, волю; впливає на соціальні процеси.

У зв'язку з цим одним з важливих завдань суспільства є необхідність визначення творчого потенціалу кожної особистості, використання її задатків і здібностей для створення соціокультурних продуктів (зокрема й уміння реалізовувати створений продукт) для досягнення цілей на благо суспільства.

На підґрунті системного підходу розглянемо менеджмент соціокультурної діяльності з позиції синергетики.

Синергетика — нелінійна теорія еволюції великих відкритих надскладних динамічних систем, що мають зворотні зв'язки і перебувають у постійному обміні продуктами діяльності, енергією й інформацією із зовнішнім середовищем. До таких систем належать соціокультурна ситуація в цілому і складові її підсистеми, яким притаманні сформульовані вище ознаки, зокрема й людське суспільство в цілому, і окремі його групи — об'єднання людей за національними, професійними, матеріальними, духовними інтересами, а також Людина як елемент цих живих дисипативних динамічних підсистем, що має специфічні рівні внутрішньої організації.

Синергетика вивчає загальні закономірності еволюції систем будь-якої природи. Абстрагуючись від специфічної природи систем, синергетика виявляє здатність описувати етапи їхньої самоорганізації.

Сутність самоорганізації полягає в тому, що частини починають брати участь у кооперативних рухах, утворюються дисипативні структури як у часі, так і в просторі. З наближенням до стану рівноваги ця здатність матерії до самоорганізації послаблюється і, зрештою, зникає.

Ще І. Кант говорив про таку взаємодію частин і цілого, коли кожна частина зобов'язана своїм існуванням дії інших і всього цілого, тільки в таких умовах можливе самоорганізоване буття і в такому разі воно фізично виправдане.

Самоорганізація, на думку А. П. Руденка — це «антиентропійний процес, внутрішня корисна робота проти рівноваги» [4].

Для виникнення самоорганізації в системі вона повинна бути: 1) нелінійною, тобто коли зворотний зв'язок системи непропорційний рівню впливу на неї; 2) нерівноважною — нестационарний стан виходить із рівноваги; 3) стохастичною, тобто в системі є випадкові процеси.

Ключові поняття теорії синергетики — нелінійність, місце біфуркації, атрактор, дисипативні процеси і фрактали.

Біфуркація — це момент нестійкості, коли система вибирає подальший шлях еволюції, місце, в якому відбувається катастрофа (терміном «катастрофа» в теорії самоорганізації називають якісні стрибкоподібні зміни, що виникають при плавній зміні зовнішніх умов). Поблизу цього місця посилюється роль незначних випадкових збурювань — флуктуацій (тимчасових відхилень від стану рівноваги), завдяки чому може відбутися перехід системи від сфери притягання одного атрактора до іншого (відбудеться катастрофа). При цьому синергетика принципово виходить з того, що стан хаосу

не є чимось споконвічно шкідливим і руйнівним, тому що в цей час система вибирає різні варіанти самоорганізації і зупиняється на оптимальному. У соціокультурному процесі в Україні також відбуваються синергетичні явища, які сприяють змінам культурних тенденцій упродовж століть. Останній якісний стрибок розвитку українських культурних тенденцій відбувається після здобуття країною статусу незалежності в 1991 р.

Фракталами називають такі об'єкти, що мають властивість самоподоби. Це означає, що малий фрагмент структури такого об'єкта подібний до іншого, більшого або фрагмента навіть структури в цілому (подібно тому, як кожна з монад у Лейбніца відбиває властивості світу в цілому).

Атрактор (attractor) у перекладі з англійської означає «той, що притягує». Атрактори — поняття, що позначають активні стійкі центри потенційних шляхів еволюції системи, здатні притягувати й організовувати навколишнє середовище [8].

О.В. Мітіна і В.Ф. Петренко відзначають: «Партії, як магніт, «притягують» до себе прихильників — індивідів, які мають близькі ціннісно-політичні позиції та відіграють роль своєрідних атракторів». Харизма, вдалий імідж політичного діяча також є атрактором політичного життя, котрий представляє ті компоненти системи, що об'єднують навколо себе важливі її елементи, спрямовуючи їх у боротьбу за владу і додаючи системі додаткових імпульсів нестабільності, що забезпечує її перехід в інші стани. Крім того, в політичній сфері атракторами можуть бути, наприклад, певні ідеї суспільної перебудови країни, а також ідеальні типи можливих утворень у просторі і часі, на яких ґрунтуються процеси суспільної самоорганізації.

Культурний розвиток також перебуває під впливом політичної ситуації. У часи радянської влади були одні культурні ідеали, після здобуття незалежності України виникають інші — спрямовані на відродження національної культури. Однак територіальний фактор також впливає на розвиток культурних тенденцій. Кожен регіон має своїх політичних лідерів, атракторів, які впливають на формування культурних ідеалів певного регіону: східного, південного, західного, північного.

У соціокультурному менеджменті також постійно відбуваються зміни під впливом моди на той чи інший культурний продукт. Наприклад, все частіше використовуються технології соціального маркетингу: фестивалі, конкурси, розіграші та ін.

Теорія атракторів дозволяє зрозуміти суть управління складними системами. Вплив може бути ефективним у тому разі, якщо він переводить стан системи у сферу тяжіння іншого атрактора та сприяє стабілізації [9].

Аналіз дій механізмів синергетики доводить, що для ефективного управління розвитком системи необхідні концентровані слабкі впливи, але в потрібний час і в певному місці.

Отже, принципова відмінність у саморозвитку соціокультурної ситуації як системи полягає в тому, що впливом є певна інформація, яка може сприяти якісному розвитку однієї з підсистем або, навпаки, призвести до руйнування існуючої системи. Наприклад, реклама, як вид комунікації, сприяє підвищенню іміджу організації або продукту, а негативний (чорний) ПР, може знищити зусилля компанії і зменшити попит на той чи інший товар або послугу.

Необхідними умовами для виникнення процесів самоорганізації є відкритість і нелінійність системи. Але не кожна відкрита нелінійна система самоорганізується і вибудовує нові структури. Важливо зважати на дії двох факторів — нелінійних джерел і процесів, що відбуваються.

Перший фактор створює неоднорідності в соціальному середовищі. Це фактор самовпливу, процесів у складній системі. Прикладом може слугувати поширення тривожних слухів. У суспільстві, з його мережею взаємозв'язків, стан одного індивіда впливає на оточуючих, що породжує зворотні зв'язки, тобто самопричинні процеси. Для людини є три універсальні категорії збудливих поштовхів: особистий контакт зі збудженим; сприйняття збудженого поведіння оточуючих людей; вплив інформації з мас-медіа.

Другий фактор розвиває неоднорідності в нелінійній системі, процеси на мікрорівні впливають на структуру макрорівня. Це можуть бути міграція населення, поширення хвороб, наукової і культурної інформації, культурно-історичні події.

У синергетиці суспільство розглядається як надскладна, відкрита, нелінійна система, що самоорганізується з усіма притаманними їй характеристиками, зонами і принципами розвитку. Головна роль відводиться дослідженню саме механізмів, які самоорганізуються, зокрема хаосу, що є в цьому разі конструктивним механізмом самоорганізації, надає системі можливість виходу на атрактор, сприяє розвитку, ініціює процес самодобудовування складних соціальних систем.

Достатньо лише викликати дію внутрішніх тенденцій, і система сама побудує структуру. Необхідно тільки знати потенційні можливості цього середовища і способи їхньої стимуляції.

Отже, система може перейти як до стану позитиву (що за допомогою нелінійних зворотних зв'язків сприятиме її гармонізації), так і до негативу (що може призвести до негативних наслідків — руйнування системи).

Головне завдання менеджменту соціокультурної діяльності полягає в тому, щоб знайти методи управління впливом та спрямувати систему на один із сприятливих для соціуму шляхів розвитку, забезпечити самокерований і самопідтримуваний розвиток.

Суспільні процеси варто не просто будувати і навіть не перебудовувати, а ініціювати, виводити соціальні системи на власні лінії розвитку. При цьому вчені вважають за можливе взагалі уникнути біфуркаційних стратегій розвитку, підкреслюючи наявність об'єктивних можливостей

«здійснення плавного процесу структурогенезу, який не має місць біфуркації, за допомогою правильної організації управлінського впливу на систему» [9].

Однією з найважливіших стадій нестійкості системи і сприйнятливості до малих впливів є сфера біфуркації. «Людина, знаючи механізми самоорганізації, може свідомо внести в середовище відповідну флуктуацію, вплинути на середовище в потрібних місцях і таким чином спрямувати його рух. Воля вибору є, але сам вибір обмежений можливостями об'єкта, оскільки об'єкт не є пасивним, інертним матеріалом, а має, якщо завгодно, власну «волю»», — відзначає С. П. Курдюмов [8].

Як уже підкреслювалося, в момент біфуркації подальшу долю системи визначають випадкові впливи (флуктуації). Флуктуація в біфуркації може спровокувати не тільки самоорганізацію сприятливої ситуації, але й підштовхнути систему до хаосу. Можливість подібного розвитку подій робить особливо важливим управлінський вплив у цей момент.

З іншого боку, саме в цей момент вплив може бути небезпечним: будь-яка дія керуючої системи (через те, що в місці біфуркації найменша флуктуація може бути вирішальною і викликати перехід на інший атрактор) здатна привести до нових нелінійних зворотних зв'язків у системі і спрямувати її на програтий атрактор та навіть зруйнувати. Тому управління ситуацією в місці біфуркації повинне відповідати таким вимогам.

1. Управлінський вплив має апелювати, резонувати до вигранного атрактора.
2. Вплив має бути своєчасним. Те, що можливо сьогодні, не буде таким завтра, і на це необхідно зважати. Процеси згодом можуть виявитися неконтрольованими і викликати незворотні зміни.
3. В управлінні соціокультурною ситуацією варто орієнтуватися на лідерів соціокультурної сфери («зірок», моду), потреби певної субкультури, що забезпечать перехід на вигранний атрактор і введуть систему на новий якісний рівень.

Обмін інформацією між частинами й елементами цих антропо-соціокультурних дисипативних нелінійних динамічних систем є необхідною умовою їхнього становлення, буття і саморозвитку, так само як і їхній обмін ідеями й енергією із зовнішнім навколишнім середовищем. Важливим і настільки ж визначальним для таких систем є людський фактор з його волею й цілеспрямованістю в рамках суспільної необхідності. Цей фактор надає саморозвитку системі локальної мікрофлуктуаційної спрямованості, що не зводиться до ізотропії (відсутності спрямованості), коли мікрофлуктуації в результаті кооперативних процесів переростають (під впливом змін) в макрофлуктуації просторово-тимчасових культурних змін. Управління параметрами «розмитих фазових переходів» — процеси, що сприяють розширенню таких систем і накопиченню ієрархічно зростаючої їхньої складності.

Синергетична спрямованість взаємодії сфери культури з іншими сферами людської діяльності — екологічною, політичною, економічною та ін. — при домінанті культурного будівництва створить системний ефект стійкого розвитку суспільства в цілому.

Особливу роль відіграє синергетичний ефект, де ефект від сукупності всіх напрямів діяльності корпоративної структури перевищує суму ефектів від кожного напрямку окремо.

Отже, синергетика як міждисциплінарний підхід усе ширше використовується в менеджменті соціокультурної діяльності, аналізові історичних альтернатив, пошукові шляхів вирішення глобальних та локальних соціокультурних проблем, що постають перед суспільством.

Для розуміння менеджменту як організованого процесу розглянемо його з позиції діяльнісного підходу.

Діяльнісний підхід — це методологічний принцип, основою якого є категорія предметної діяльності людини (групи людей, соціуму в цілому). Діяльність — форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті. Діяльність людини може розглядатися в загальному значенні цього слова — як динамічна система взаємодії людини із зовнішнім середовищем, а також у вузькому, конкретному — як специфічна професійна, наукова, навчальна тощо форма активності людини, в якій вона досягає свідомо поставлених цілей, що формуються внаслідок виникнення певних потреб [2].

Діяльнісний підхід передбачає визначення мети, засобів, процесу і результату дій менеджера соціокультурної діяльності.

У процесі діяльності людина постає суб'єктом діяльності, а її дії спрямовані на зміну буття. Будь-яка діяльність здійснюється завдяки певній сукупності взаємопов'язаних дій — одиниць діяльності, що не поділяються на простіші, внаслідок чого досягається конкретна мета діяльності. Мета діяльності зумовлена певною потребою, задоволення якої потребує певних дій. Завдання діяльності — це потреба, яка виникає за певних умов і може бути реалізована завдяки структурі діяльності, до якої належать [1]:

- предмет діяльності — елементи навколишнього середовища, які має суб'єкт до початку своєї діяльності і які підлягають трансформації в продукт діяльності;
- засіб діяльності — об'єкт, що опосередковує вплив суб'єкта на предмет діяльності (те, що зазвичай називають «знанням праці»), і стимули, які використовуються в певному виді діяльності;
- процедури діяльності — технологія (спосіб, метод) одержання бажаного продукту;
- умови діяльності — характеристика оточення суб'єкта в процесі діяльності, соціальні умови, просторові та часові чинники тощо;
- продукт діяльності — те, що є результатом трансформації предмета в процесі діяльності.

Отже, в соціокультурному менеджменті діяльнісний підхід акцентує увагу на послідовності дій для здійснення стратегічного управління соціокультурною ситуацією.

Таким чином, менеджмент соціокультурної діяльності посідає своє особливе місце в системі управлінської науки та потребує детальної розробки теоретичного підґрунтя для виокремлення в рівноправне наукове знання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ерасов Б. Социальная культурология / Б. Ерасов. — М.: Гардарики, 1996. — 410 с.
2. Жарков А. Технология культурно-досуговой деятельности / А. Жарков. — М.: ТРК-СВЕТ, 1998. — 296 с.
3. Мескон М., Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури : пер. с англ. — М.: Дело, 2000. — 704 с.
4. Морозова Е. Экономика и организация предприятий социально-культурной сферы / Е. Морозова. — СПб.: Михайлов, 2002. — 317 с.
5. Семенова, И. История менеджмента / И. Семенова. : учеб. пособие для вузов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 222 с.
6. Социальный менеджмент / учеб. пособие. под ред. В. Иванова, Н. Патфуршева. — М.: СВЕТ, 2002. — 340 с.
7. Тульчинский Г. Менеджмент в сфере культуры / Г. Тульчинский С.-Петербург. гос. ун-т культуры и искусств. — СПб.: Лань, 2001. — 382 с.
8. Шматков А. Введение в синергетику / А. Шматков, А. Михайлов. — М.: Наука, 1990. — 192 с.
9. Ерохина Е. А. Теория экономического развития: системно-синергетический подход 29.11.2002 [Электронный ресурс]. — Режим доступа <http://ek-lit.agava.ru/eroh/2-1.html>, свободный. — Загл. с экрана. — Яз.рус.

Надійшла до редколегії 08.12.2009 р.

УДК 378 (477)

В. О. МАШТАКОВА

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО ПАТРОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ НА ХАРКІВЩИНІ (XIX — ПОЧАТОК XX СТ.)

Розглянуто генезу становлення закладів соціального виховання на Харківщині (XIX — початок XX ст.), які перебували під патронатом держави, засади, що передували їх створенню та особливості діяльності цих закладів.